

Sa svakim umetničkim delom nanovo se otvara pitanje o dovoljnom ili nedovoljnom prihvatanju sveta. Sa svakim umetničkim delom otkriva se stepen angažovanja i mogućnost umetnosti u svetu. U činjenici da je stvaralački postupak privatna, a ostvareno delo kolektivni oblik svesti i osećanja jednog istorijskog trenutka sadržana je neodvojivo umetničkog procesa od umetničkog dela. U činjenici da je subjektivna kreacija — u stvari osvetlovljenje ličnosti — istorijsko kulturni rezultat sadržano — antropološko svojstvo umetnosti u svetu koje doprinosi ostvarivanju ličnosti i sveta. U činjenici da svaki umetnički postupak nanovo iskjučava biće umetnosti, a da je umetničko delo rezultanta jednako podsvesnih i svesnih činilaca — sadržana je kriza i uzlet, poraz i pobeđa umetnosti u svakom konkretnom delu. Umetničko delo je kreativno—emotivno—misaoni snop svetlosti u datost, koji po snazi nastajanja pretenduje na integralnu mogućnost saznavanja i menjanja sveta, ugrađujući u strukturu sveta čin čovekovog zalaganja ostaje potom humana činjenica u kulturi.

Budući da umetničko delo nosi inventivan i sintetičan pogled na jedan istorijski trenutak — ostajući da traje formom — opravdano je zapitati se u kojoj meri je konkretan oblik reprezentant određenog modela kulture. Poznato je da umetnost doprinosi konstituisanju jednog modela kulture; u pravilu kulturne krugove prepoznajemo po umetničkim oblicima. Umetnička forma biva medij preko koga se kulture stvaralački dodiruju. Trajnost umetničkog dela zasniva se jednako na formi i na značenju. Vrednost umetničkog dela je u okolnosti koliko je određena umetnička forma obuhvatila, sačuvala i izrazila, te koliko sugerira značenja; odnosno koliko je umetnička forma apsorbovala sve elemente u strukturi dela i koliko ih uzdigla izdajući se sama iznad njih, koliko je pretrala ukletost nastajanja. Umetničko delo nastaje u datosti, a traje nadistorijski.

Stvaralačka ličnost se ispoljava u sadašnjosti; izvan datosti nema čoveka ni stvaralaštva. U izvoru i svrši čoveka je — a koren čoveka je sam čovek — izvor i svrha umetnosti. Egzistencijalno znači stvarati; egzistencijalno je poziv stvaralaštva; esencijalno humano poriv umetničkog dela.

Ostvarujući se čovek se diže iz jednog stanja u koje više nema vraćanja, u žudnji za svojim okriljem osvaja svet — ne dostižući svoju mogućnost u njemu. Ljudsko okrilje nije pomirenje sa

estetsko antropološki pogled

postojećim svetom, već moguća humana situacija gde se najbolje ispoljava ličnost. Nema trajne situacije; stalno je samo trvenje između egzistencije i nostalgije, egzistencije i esencije čoveka. Čovek se ostvaruje tvoreći svet kao svoje okrilje u stalnoj borbi sa spoljnim okolnostima sa sopstvenim unutrašnjim stanjem. Uslovljen datošću i ukletom okrenut nostalgiji i spontanom okrilju i prirodnom zavičaju — sa svešću o nekadašnjem uređenom svetu — čovek se ostvaruje jednako u poštovanju predašnjeg koliko i životno u traženju novoga reda, pa onda u neredu dodavanjem čina koji je u trenutku kada nastaje izliv mašte koji se naknadno brže ili sporije smešta u datost. Mašta je uzlet žudnje za okriljem, ne manje distanciranje od realnosti koja kategorički sve konformizuje. Od izvora do uvora u zavičaj ostvaruje se čovek i javlja umetnost. Traženje zavičaja u modernom svetu označava otvorenost stvaralaštva u rasponu od svakodnevnog življenja do umetničkog stvaranja. Povratak u zavičaj postaje zamenica za traženje humane situacije u sejtističkoj i tehničkoj civilizaciji. Suprotno je egzistenciji i biću savremenog čoveka nostalgijno zadovoljenje prošlim. Nijedan stvaralački napor ne može biti na nivou savremenosti ako ne izlazi iz žiže datosti.

Po činjenicama na kojima izrasta istina umetničko delo je vraćanje u prošlo; U rasponu od nostalgijnog do mogućeg sveta nastaje svako umetničko delo. Ističući iz udaljenih pa i suprotnih izvora, stvaralački napon spontano izražava u uspešnom ostvarenom delu humanost — jedini pravi cilj svakog stvaralaštva. Umetničko delo spontano iznosi onaj do kraja nerazsvetljeni početak sa namerom o savršenstvu, ostajući konkretno nedovršeno. Realnost je dominantna u strukturi dela bez koje nije bilo i valjda nema umetničkog dela.

Umetnost izražava slajevitost savremenosti; umetničko stvaralaštvo je „nacionalni zabran“ u savremenoj civilizaciji, tolerantno izbija iz dna čoveka, odakle stvaralaštvo vuče neobično snažne životne

traženje zavičaja

VOJ ISA V
DU ROVC

podsticaje. Umetnost je nerazdvojna od civilizacije i sastavni je deo strukture sveta. Iznoseći slajevitost sveta, umetnost vrši nezamisljivo svoju misiju u ostvarivanju svega životnog potvrđujući time svoje neophodno mesto u specijalistički razmrvljenom društvu. Bez amplitude značenja u umetničkom delu — koja proizilaze iz date slajevitosti sveta — nema pravog savremenog umetničkog dela.

Značenja koja čuva i ispoljava umetnička forma čine delo otvoreno disperzivnim, bez obzira na njegovu unutarnju koherentnost. A univerzalno svojstvo umetničke forme — kao bitnosti same umetnosti — čini da se iako nadistorijski prostire umetnost i prevazlazi datost i ukletost nastajanja. Nadistoričnost umetničkog dela — odnosno univerzalnost forme — ne znači ne uvažavanje datosti i ne nastajanje dela na konkretnom sadržaju. Estetske vrednosti nisu i ne mogu biti nešto što je apsolutno lišeno veza sa istorijskim situacijom i svojoj sveukupnosti, čak ni sa ekonomskom strukturom i datom tehnologijom jedne epohe. Forma je način ispoljavanja i trajnog ostajanja datosti. Umetnička forma je način ostvarivanja značenja. Univerzalnost umetničke forme znači otvorenost u budućnost same datosti.

Dijalektika umetnosti je u kompleksnosti značenja i univerzalnosti forme, jednovremenog nastajanja a različitog, potom, trajanja i delovanja. Samostalno je i inokosno nepovonljivo značenje. A autentična je i forma. Univerzalnost umetničke forme u davno ostvarenim delima je neiscrpna mogućnost za dalje stvaralaštvo. Jedna umetnička forma je univerzalna ako se u konkretnosti rađanja ispoljila u takvom intenzitetu da se podrazumeva u trajanju. Univerzalnost forme ne sme se zameniti ponovnim kompleksnim ostvarivanjem značenja, ne sme se zameniti ponovnim ostvarivanjem istovetnih formi. Nijedno stvaralaštvo se ne može ponavljati; niko ne može živeti život nekog drugog. Stvaranje nove forme podrazumeva konstituisanje dela na konkretnom sadržaju. Ali ne može se predvideti stvarno velika šansa svih do sada ostvarenih

dela kao postojećih univerzalnih formi mogućnosti koje stoje na raspolaganju narječnom stvaralaštvu. Svi do sada ostvareni umetnici oslikali normiraju estetsku svest koja jednako nastaje na kulturni forme i drugim konceptivnim izvorima i na datum materijalnim činjenicama koje žude za odgovarajućim oblikom. Put do nove forme uslovljen je prethodnom estetskom svešću ali nije njome ograničen. Estetska svest uslovljena stvaralaštvu ali ne stvara po sebi umetnička dela. Estetska svest je nesumnjivo prepostavka bez koje više nema stvaralaštva, ali ona je elemenat u stvaralačkom teku. No, ne očekivana i žudena kreacija. Nijedna od postojećih formi nije život ništa do mogućnost — koja jednako može biti stvaralački progresivna kao što može i često biva konzervativna, tradicionalna i folkloristična.

Poziv čoveka je stvaralaštvo, usud ostvarivanja sveta. Ostvarujući sebe, čovek misli da stvara sopstveni zavičaj, nada se da će doživeti ono što su pre njega započeli ili što je sam počeo. No „veličina je to da mi ljudi i kao vrsta a ne samo kao deca nismo rođeni dovršeni“. Poriv čoveka je njegova vlastita mogućnost, u najvišem smislu ljudsko, zavičaj. Čovek postoji u datosti — kao istorijska svest i dijalektička mogućnost.

Zarobljen ali ne ograničen datošću, čovek je viši za iskon koji crpe iz dubine prošlosti ili vlastite tame — za stvaralački polet i snagu; manji i viši za pouke prošlosti; sigurniji i kolebljiviji za nezvesnost koja ga svodi na datost — koja ga konformistički dupljuje naučici mu gotove forme i ambijent, iz prošlosti kao žudeno okrilje. Da li je zaista i koliko datost okrilje čoveka — pitanje je na koje stalno odgovara čovek svojim stvaralaštvom. Datost je to što jeste, određena situacija na koju se čovek spontano ili pteru navikava, istovremeno je prevazi- lazeći.

Konkretno umetničko delo je nalaženje u sadašnjosti onoga što je moguće. „Svaka prava umetnost je priželjkivala čovečanstvo koje nije postojalo.“ Bez dubokog poriva i imperativa žudnje za neodglednutim nema snažnog dela. „Za čoveka je to granica ako se učvršćuje na jednom mestu, za biljku to nije.“ Umetničko delo je kristalizacija mnogih nalaženja nesrodnih namera i zbir neprebrojnih činilaca. Izgleda da je „stalni zadatak umetnosti da ponovo stvara, kao iskustvo jedinice, potpunost svekolikog čovečanstva“. Umetnost je traženje okrilja u am-

prolog sudnjeg

U nevremenu i prostranstvu
Stedar život vetrovija me
Kovitla me u kovitlacu
Manj sam praška dušom srcem ja
Sveta ovog zgasnut praha praš
Slab sam jakom obeležja mah

plač na dunaju

Zemlja — planet
Bude
Da bi nebu bila
Potok — reka
Bude
Da bi zemlju mila
Vetar — tica
Bude
Da bi vežbat krila
A ja?
O —
A ja?
U divnom svetu
Istulio oči
Dar prelepe reči

Zakitio mi usta
I pevam pevam pevam
O pa plačem:
Jes mi čelo u daljini
Jes mi oko u visini
Jes me crna spopanula java
Jes me bogme bolje da me nije
Ču ču
Glavom izvan ovog tela
Ču ču
Nogom izvan ovog sveta
Ču ču
Moj traljavi ume
Niz me vuče
Hoće da oduče
Vis me tegli
Hoće da istegli
Telo slabo
Pregoleme sile
Lje se hoće
Pući po sredini
Lje se hoće
Bolje da me nije
Kuku grešan
A za druge smešan
Ciku duše
Sipam niz daljinu
Grešna dušo
Moj traljavi ume
Da l da umrem
Kad život ne umem

V I T O MARKOVIĆ

hoću kazat

Prorok nisam prorocima ličec
Vidim čujem naslućujem mnogo
— Sve što jeste hoće da se kaže:

Drvo jeste opaka životinja
Granu ima za golema vešala

Vetar jeste nema aždaja
Snagu ima iznad svoje moći

Nebo jeste mutna tica
Niti leti niti se zemlji daje

Tica jeste neman gadna
Čupa oči i slabine

Zemlja jeste bolje da je nije
Sve što stane na njoj gnjije

Trunu vatre rađaju se crvi
Gozbu strašnu započelo vreme

sudeno je meni

Sudeno je meni na svetu ovom
Ubiti sebe smrću novom
Otkriti čoveka kao parče leša
Kog sudbina ljudska potajno veša
Iz ludosti svoje iskrene i prave
Doći sebi do nereda glave
Sudeno je meni na svetu ovom
Ubiti sebe smrću novom

treptaj uma

Sahnje reka što se zemljom pruža
Ne li moja istošena snaga
Sahnje more što se nebu hita
Ne li moja prevelika nada

Slab se pružam na dva kraja svoja
Noseć snagu telesnoga smeru
Stiči moram dok se dajem kretat
Nogom činit izvan svoga tela

Trne sunce da bi mrtvo bilo
Bilo bogme da bi bilo juče
Trne zvezda da bi tama bila
Bila bogme da bi bila ponoc

Sunce nema svojega materstva
Niti zvezda svojega oćinstva
Natička se čovek na čoveka
Vreme sape svekoliko ljudstvo

molepstvijsje soton

Grešni družje
Crno moje ništa
Crno ništa
Od malena oca
Breg se bregu
Čini kao brdo
Reka reci
Opet kao more
Ja se sebi
Prevaram u ništa
Grešno ništa
Ustreljena srca
Crno ništa
Tužan izuzetak
Gde me vidiš
Tu me više nema
Tu me nema
Gde ču da se denem
Nemam snage
Da u zemlju udem
Glava moja
Unižena umom
Noga moja
Protrela u hodu
Brz je vetar
A brže su misli
Gde se trči
Tu puzanja nema
Grešni družje
Tužno moje ništa
Tužno ništa
Od malene majke
Reč me diže
Reč me i obori
Krv je slaba
Reči da me spase

monolog pesnika

Što se moj mi narod na me namrštio
Licem svojim mome licu isturio
Ko da hoće kaovom protiv mene biti
Mene mog mi cilja i lutanja mojih

Gleda u me okom ko u čudo neko
Ko da ne da meni iznad sebe biti
Meni uma orlu a ne šupljioj glavi
Kušat neba gore ovenčan u slavje
Lažno lice nisam nikad isturio
Niti svoja prsa lažno isprrio
Mojih usta zov je veći od nebasa
Glasom jači trajat od vekova mnogih

ništost prirode

Gmaz se vrli oko svoga grma
Njega drži razdaljina
Crvi se kodi primicanjem mraka
Mrak se rudi omdicanjem dana
Lahor svetla obična je varka
Svečut ljudi zavera je srama

Sram je sramu otvorio vrata
Ništost jedna nasledila drugu
Pogreb nada sahrana je opšta

id est

Svet mi ovaj na jazbinu liči
Na usta lava kralju što bazde
Ja kao miš reptić što svoj
Vučem senku za sobom

Hodom sam premerio ovu zemlju
Po liniji srca sve hodaci — brođaci
Krvotokom nesmerja — bezmerja
U svim pravcima igrao sam na lancu
Vitu Markovića
I nikoga više sem njega
Nisam mogao

post scriptum

O da l bejaše od mene otmienijeg čoveka
Kog sudbina boji u zverinjak veša
Iz otmnosti svoje al ne tražeći leka
Ja lud carovah protiv volje uma
Pucah u ništavnost sveta
Ko grom iz vedra neba
I svemu se rugah jer htedoh
Glavom hieti protiv smrti smeti